

Kriteriesett med veiledning for miljøbevisst anskaffelse av trykksaker og trykkeritjenester

Lov om offentlige anskaffelser stiller krav til at offentlige innkjøpere under planleggingen av en anskaffelse skal ta hensyn til miljømessige konsekvenser av anskaffelsen og så langt det er mulig skal stille konkrete miljøkrav til ytelsen.

Kriteriene i dette dokumentet er utviklet gjennom en bred forankringsprosess med ulike interessenter og med et helhetsperspektiv på miljøspørsmål. Formålet med kriteriene er å hjelpe oppdragsgivere i å stille relevante miljøkrav og kriterier for den ytelse som skal anskaffes. Dokumentet er ikke tenkt som et bilag som kan vedlegges tilbudet. Kriteriesettet består av "Basiskrav" og "Utvidede krav" og hver av delene kan inneholde krav som ytelsen skal oppfylle og tildelingskriterier som ytelsen kan oppfylle, samt krav til leverandøren tekniske og faglige kvalifikasjoner, dvs krav som leverandøren skal oppfylle. Basiskravene er enkle krav, som er anvendelig for mindre anskaffelser. Utvidede krav er ment som tilleggskrav til basiskravene og er for de virksomheter som er mer ambisiøse.

1 Produktgruppe

Dette kriteriesettet omfatter trykksaker CPV-kode 42991000 Papir-, **trykkeri-** og bokbinderimaskiner samt tilhørende deler.

Når man ønsker å gå til innkjøp av en trykksak er det ikke bare selve trykksaken som kjøpes, men også den tjenesten som omfatter den fysiske produksjonen, nemlig trykkingen. Kriteriene inkluderer derfor både trykksaker og trykkeritjenester. Kriteriene kan benyttes enten det dreier seg om tradisjonell offsettrykk eller digitaltrykk.

2 Miljøpåvirkning

Behov for å spre informasjon til allmennheten blir ofte dekket gjennom trykt materiell, plakater, papirbrosjyrer eller annonser. Mange kjøper inn tjenester sammen med selve trykksaken (hjelp til tekst, design, valg av bilder, ombrekking osv). Utformingen av en trykksak vil kunne ha betydning for miljøpåvirkningen, og det bør derfor også stilles krav til design. (Se forslag til anskaffelsesprosess).

Produktanalyser gjennomført av Nordisk Miljømerking viser at papir og trykking er det som gir høyest miljøpåvirkning fra en trykksak.

Papir produseres av cellulosemasse. Massen består av cellulosefiber fra bar- eller løvtrær, eller fra innsamlet papir. Fibrene frilegges på mekanisk eller kjemisk måte.

Hvor store utslipp som oppstår ved produksjon av resirkulert papir er avhengig av hva slags type papir som resirkuleres. Ved trykking benyttes trykkfarger og et lag lakkfarge legges utenpå. Dersom det er mye trykk på papiret som skal resirkuleres vil det medføre store utslipp. Enkelte typer papir anbefales ikke å brukes til resirkulering – som f.eks innpakningspapir. Vanlig kopipapir vil ikke gi like mye utslipp. Ved produksjon av resirkulert papir er det 20% mindre CO₂ utslipp, 60 % mindre energi og vannforbruk sammenlignet med primærfiber. (Kilde: IFEU - Institut für Energie- und Umweltforschung Heidelberg).

Papirproduksjon bruker også slimbekjempingsmiddel, for å hindre at mikroorganismer ødelegger produksjonen. Dette er kjemiske stoffer som kan være miljøskadelige, og bør unngås. En del utslipp er redusert de siste årene fordi markedet krever klorfrie produkter. Utslippene, ressursbruken og energibehovet reduseres ved produksjon av resirkulert papir. Hvert tonn av nytt fiber som byttes ut med returfiber innebærer en energibesparelse.

Enkelte stoffer som benyttes i produksjon av papir er ikke lett nedbrytbare i naturen. Det vil si at stoffene trenger lang tid på å omdannes, og slike stoffer bør unngås. Vi stiller derfor krav til nedbrytbarhet.

Produksjon av papir krever mye energi. Produksjonen foregår hovedsakelig i utlandet, og her brukes andre energiformer enn i Norge, det benyttes både kullkraft og kjernekraft. Kull vil gi utslipp i form av slagg og aske, produksjon av energi fra kjernekraft vil gi radioaktivt avfall.

Miljøbelastning fra papirproduksjon:

- Kan føre til skogsødeleggelser og mulig reduksjon av biologisk mangfold (Gjelder ikke ved produksjon av resirkulert papir)
- Utslipp til luft og vann under produksjon av pulp og papir
- Energi og vannforbruk under produksjon
- Kjemikalieforbruk under produksjon
- Avfallsproduksjon av kjemikalierester og slam
- Gir utslipp av svovel- og nitrogenforbindelser til luft

Miljøbelastning fra trykksaker:

- Papirbruk (se over)
- Transport av brosjyrer til bestiller og deretter til bruker
- Avfall i produksjonslinjen samt fra restopplag og avfall fra brukerne til slutt
- Kjemikaliebruk i produksjonen/ trykkingen
- Vannforbruk i produksjonen

Miljøutfordringer knyttet til trykkerier:

- Energiforbruk i produksjonen av trykksaker
- Utslipp av kjemikalier i produksjon (isopropanol og vaskemidler)
- CO₂ som produseres ved nedbryting eller forbrenning
- Emballasje
- Transport til kunder

Selve produksjon av trykksaken vil gjerne kunne foregå i Norge. Her er energiforbruket basert på vannkraft, og vil ikke gi så stor miljøpåvirkning.

Miljøbelastningen reduseres ved å bruke resirkulert papir til trykksaken, samt ved å bruke trykkerier som oppfyller kriteriene i dette kriteriesettet.

Miljøbelastningen blir også mindre, og det blir enklere å resirkulere trykksaken, hvis den ikke inneholder laminering (med plast, aluminium osv), lakkering, metall og fluoriserende farger, metallisert papir og innfarget papir.

Påvirkning		Tilnærming
<ul style="list-style-type: none">• Energi/klimaCO₂ utslipp i papirfremstilling	→	Det stilles krav til valg av papir.
<ul style="list-style-type: none">• Kjemikalier	→	Det stilles krav til at kjemikalier ikke er risikoklassifisert. Leverandøren pålegges å ha systemer for oppfølging av kjemikalieforbruk.
<ul style="list-style-type: none">• Vann	→	Det stilles krav til utslipp av organiske halogenforbindelser.
<ul style="list-style-type: none">• Avfall	→	Leverandøren pålegges å ha systemer for emballasjeretur.
<ul style="list-style-type: none">• Biologisk Mangfold	→	Det stilles krav om bærekraftig skogbruk. Det stilles krav til stoffenes nedbrytbarhet.

3 Forslag til anskaffelsesprosess

Behovsvurdering er en viktig del av anskaffelsesprosessen der kanskje det største potensialet for å ta miljøhensyn / redusere miljøpåvirkning ligger.

Før man bestemmer seg for å kjøpe en trykksak bør man vurdere om dette er det som oppfyller virksomhetens behov på beste måte. Behovet vil være kommunikasjon og måten man kan kommunisere på er mange, for eksempel bruk av elektroniske medier, web-sider og e-post eller en trykksak. Elektronisk informasjonsformidling gir mindre miljøbelastning enn trykt materiell.

Dersom man etter en behovsvurdering finner at en trykksak er den rette måten å formidle budskapet på, er det viktig å ikke trykke større papiroplag av brosjyrer og informasjonsmateriell enn nødvendig. Man må vurdere Internett, parallellpublishing og "print on demand" i tillegg til bruk av kopipapir. Print on demand betyr opptrykk ut fra konkrete forespørsler i stedet for et fast opplagstall. Kanskje trenger man ikke papirtrykksak i det hele tatt. Opplagstallet og kostnader kan reduseres hvis en trykksak for eksempel legges ut på Internett som en pdf-fil. Kunden kan da lese informasjonen elektronisk, og evt skrive ut ved behov. Transportbehovet vil også kunne bli redusert. Bruk av digitale medier vil også medføre miljøbelastning. Krav til digitale medier iavretas i eget kriteriesett: "Anbefalte miljøkriterier for IKT produkter". Kriteriene for trykksaker og trykkeritjenester omfatter derfor kun krav til trykket materiale".

For mange virksomheter er en trykksak ofte en viktig del av deres vindu utad. Den er synlig, kan inneholde informasjon sterkt knyttet til virksomheten, og kan være et "symbol" på virksomheten. Den skal, i ytterste konsekvens, gjenspeile virksomhetens verdier. Mange ønsker derfor å bruke en trykksak som en del av sin profilbygging ved å formidle verdier og sitt miljøengasjement gjennom utseende, fargebruk, valg av papirtype og også synliggjøring av at miljø er hensyntatt under produksjon. Dersom oppdragsgiver har en *klart formulert politikk* om å fremstå som en miljøbevisst virksomhet, ved at de for eksempel er miljøsertifisert, kan det være både lovlig og proposjonalt å kreve at selve trykksaken fremstår med relevant miljøinformasjon som viser at miljøhensyn er ivaretatt under produksjon av trykksaken. Det er ikke lovlig å kreve at trykksaken er miljømerket med et bestemt miljømerke. Det må derfor åpnes opp for flere måter å synliggjøre relevant miljøinformasjon.

Eksempel: En virksomhet ønsker å synliggjøre eget miljøarbeid. Det skal lages en trykksak som både forteller hva man har gjort og i seg selv kan symbolisere virksomhetens strategiske miljøvalg. Det vil være viktig både for synliggjøring av miljøarbeidet og som signaleffekt at trykksaken fremstår med relevant miljøinformasjon.

Avhengig av kontraktens verdi, er det er forskjellige måter man kan og skal henvende seg til markedet på. Der kontraktsverdien er under kr 500.000 eks mva, ¹er anskaffelsen kun omfattet av del I i forskrift om offentlige anskaffelser (i tillegg til lov om offentlige anskaffelser med grunnleggende krav). Det betyr at det ikke er plikt til å kunngjøre anskaffelsen, men pass på at det grunnleggende kravet til konkurranse likevel skal overholdes. Dette medfører at oppdragsgiver kan henvende seg direkte til et tilstrekkelig antall trykkeri-leverandører som har de ønskede kvalifikasjoner (for eksempel sertifisert etter Svanemerket, EU-blomsten eller tilsvarende kvalifikasjoner). Der det finnes flere måter å dokumentere de ønskede kvalifikasjonene på, bør henvendelsen rette seg til et utvalg som ivaretar dette mangfoldet (av hensyn til det grunnleggende kravet til konkurranse).

Der kontraktsverdien er over kr 500.000 eks mva så er det plikt til å kunngjøre anskaffelsen. Her vil man ved å stille krav til trykkeri-leverandørens kvalifikasjoner sikre at kun de leverandører som har et tilstrekkelig system for å sikre lav miljøbelastning under produksjon av trykksaken kan delta i konkurransen.

¹ Jf forskrift om offentlige anskaffelser § 2-3 for hvordan kontraktsverdien skal beregnes.

Planlegging:

I miljøssammenheng er det viktig å redusere forbruket, og å dreie anskaffelsen i mer bærekraftig retning.

Det er viktig å tenke miljø i planleggingsfasen. Behovsverifikasjon bidrar til å redusere forbruk og avfall, det styrker også virksomhetens miljøprofil samtidig som penger kan spares.

En god behovsverifikasjon sikrer at:

- Det vurderes om det er nødvendig å kjøpe noe i det hele tatt
- Det vurderes ombruk der det er mulig
- Det ikke kjøpes mer enn nødvendig
- Riktig produkt blir kjøpt inn
- Behovet vurderes over tid, slik at en helhetsvurdering og livsløpsvurderinger ivaretas

Når det er avgjort at man skal foreta et kjøp: Still for eksempel følgende spørsmål:

- Hvilket behov har man for kommunikasjon/informasjonsspredning?
- Hvem er målgruppen og kan de nås på flere måter?
- Hvilke leverandører og produkter finnes i markedet?
- Hvilke kvalifikasjoner bør leverandøren ha og hvilke krav til det ferdige produktet skal man kreve?
- Hvordan skal konkurransen gjennomføres?
- Hvordan skal leveransen følges opp?

Når det er fastslått at det er en trykksak som er løsningen på behovet, må man vurdere hvilken type trykksak man trenger. Det er viktig å tenke på design, fordi dette vil kunne påvirke miljøbelastningen. Mange bilder og heldekkende farger vil gi økt bruk av kjemikalier i trykksaken. Valg av papirkvalitet (type papir) og bruk av bilder/farger er det viktigste miljøaspektet.

Viktige punkter i forhold til design er:

- Format (størrelse) på trykksaken (ved å velge standardformater unngår man mye spill i form av kutting av papir)
- Antall sider (to-sidig)
- Tykkelse på papiret
- Bruk av bilder og heldekkende farger

Krav til selve trykksaken inkl. trykking:

- Krav til papir (resirkulert eller fra bærekraftig skogbruk)
- Krav til bruk av kjemikalier som farger og lim

4 Anbefalte krav og kriterier

Miljøkrav og -kriterier som stilles, skal tas inn i konkurransegrunnlaget for offentlige anskaffelser. Dette vil være en del av konkurransegrunnlaget sammen med flere andre krav og kriterier.

Det grunnleggende prinsippet om forholdsmessighet, som fremgår av forskrift om offentlige anskaffelser (FOA) § 3-1 femte ledd, innebærer at de miljøkrav og -kriterier som stilles skal stå i forhold til kontrakten som skal inngås. Etter de grunnleggende prinsippene må kravene og kriteriene være relevante for den konkrete kontrakten og dokumentasjonskravene som stilles skal også stå i forhold til kontrakten.

Dette medfører at noen av miljøkravene og -kriteriene som foreslås må tilpasses den konkrete anskaffelsen. Dette innebærer også at dokumentasjonskrav og -mengde må tilpasses størrelse og type kontrakt. Noen kontrakter kan være komplekse selv om kontraktsverdien ikke er stor. Det vil si at det må vurderes helt konkret om foreslåtte krav og kriterier passer inn i den anskaffelsen som planlegges.

4.1 Kontraktens formål

Kjøp av trykksaker og trykkeritjenester med lavest mulig miljøbelastning.

4.2. Teknisk spesifikasjon

Teknisk spesifikasjon er krav som trykksaker og trykkerier (ytelsen) SKAL oppfylle.

Kravene er delt inn i to ulike nivå, basiskrav og utvidede krav. Basiskrav er enkle krav til trykksaken eller trykkeriet (ytelsen) og vil være anvendelige for mindre anskaffelser. Utvidede krav brukes i tillegg til basiskravene og strekker seg mer miljømessig.

Trykksak

Basiskrav:

På årsbasis skal minst:

- a) 20 % av fiberråvaren i papiret skal komme fra bærekraftig skogbruk, eller
- b) 75 % av fiberråvaren i papiret skal være returfiber eller biprodukter som kutterflis eller sagflis, alternativt
- c) en kombinasjon av 1 og 2: (% fiber fra sertifisert råvare $\geq 20 - 0,267 \times$ % returfiber eller biprodukter)

Dokumentasjon for delkrav a)

Dokumentasjon for bærekraftig skogbruk for trevirke: for produkter som har FSC eller PEFC sertifikat er det tilstrekkelig å legge frem et gyldig sertifikat. Annen egnet dokumentasjon på kvalitetssikringstiltak vil også bli godtatt.

Dokumentasjonskrav for delkrav b) og c):

For leverandører med lisens fra Svanen, EU-blomst eller Blå engel er det nok å legge fram kopi av slik lisens. Annen tilsvarende dokumentasjon så som teknisk data fra produsenten eller prøvingsrapporter fra et anerkjent organ som viser at kravet kan oppfylles vil også bli godtatt.

Utvidede krav:

Kjemikalier for trykking:

Kjemikalier for trykking skal ikke være klassifisert som miljøfarlige eller ha risikoeningene

R50 - Meget giftig

R53 - Kan forårsake uønskede langtidsvirkninger i vannmiljøet

R50/53 - Meget giftig for vannlevende organismer, kan forårsake uønskede langtidsvirkninger i vannmiljøet

R52/53 - Skadelig for vannlevende organismer, kan forårsake uønskede langtidsvirkninger i vannmiljøet

R51/53 - Giftig for vannlevende organismer, kan forårsake uønskede langtidsvirkninger i vannmiljøet

R59 - Farlig for ozonlaget

i henhold til gjeldende regler i Norge²

Farge og lim:

Farge og lim må ikke være klassifisert som helseskadelige eller fått tildelt risikoeningene:

- kreftfremkallende R40, R45 eller R49
- reproduksjonsskadelige R60, R61, R62 eller R63

² Forskrift om klassifisering, merking mv av farlige kjemikalier. (Lovdata)

- mutagene med R46 eller R68
- giftige med R23, R24, R25 eller R48
- meget giftige med R26, R27, R28 eller R39
- eller en kombinasjon av disse

Farge og lim skal ikke være tilsatt EDTA og dets salter, NTA og dets salter, LAS, natrium- eller Kalsiumhypokloritt, PFOS-relaterede stoffer, alkylfenol og derivater av disse eller hormonforstyrrende ftalater. Innhold av tungmetallene bly, kadmium, kvikksølv og krom med oksidasjonstrinn 6 må samlet ikke overstige 100 ppm (milligram per kilo).

Dokumentasjonskrav:

For leverandører med lisens fra Svanen er det nok å legge ved slik lisens. Leverandøren kan også dokumentere dette på annen egnet måte så som tekniske data fra produsenten eller en prøvingsrapport fra et anerkjent organ.

4.3 Kvalifikasjonskrav-

Kvalifikasjonskrav er krav leverandøren SKAL oppfylle for å være med i konkurransen.

Trykksaker:

Leverandøren skal ha kvalitetsrutiner for å sikre at de ferdige produktene:

- a) ikke inneholder forbudte kjemikalier, og at
- b) høsting og produksjon av produktenes materialer skjer gjennom bærekraftig skogbruk i kontrollerte former og med sporbarhet.

Dokumentasjonskrav delkrav a):

Leverandøren bes legge fram redegjørelse for eksisterende rutiner som dokumenterer at kravet er dekket. Hvis dette er beskrevet i virksomhetens kvalitets- eller miljøledelsessystem i henhold til ISO 14001, Svanen, Miljøfyrtårn eller tilsvarende 3. partsverifiserte systemer, kan kopi av rutiner og gyldig sertifikat legges ved.

Dokumentasjonskrav delkrav b):

Dokumentasjon for bærekraftig skogbruk for trevirke: For produkter som har FSC eller PEFC sertifikat er det tilstrekkelig å legge frem et gyldig sertifikat. Annen dokumentasjon på kvalitetssikringstiltak vil også bli god tatt.

Trykkeritjenester:

For å sikre lav miljøbelastning og god kvalitet på tjenesten i en eventuell kontraktsperiode, kreves det at leverandøren har styringssystemer for å minimere forbruk av energi og kjemikalier, og har gode rutiner for avfallshåndtering.

Dokumentasjonskrav:

Leverandøren bes legges fram redegjørelse for eksisterende rutiner som dokumenterer at kravet er dekket. Hvis dette er beskrevet i virksomhetens kvalitets- eller miljøledelsessystem i henhold til ISO 14001, Svanen, Miljøfyrtårn eller tilsvarende 3. partsverifiserte systemer, kan kopi av rutiner og gyldig sertifikat legges ved.

4.4. Tildelingskriterier

Dette er konkurransekriterier som tilbudet KAN oppfylle.

Det gis poeng til papiret som består av mer enn 75 % resirkulert materiale.

Forslag:

75% - 85% = 1 poeng

86 – 95 % = 2 poeng

96 – 100 % = 3 poeng

4.5 Kontraktskrav

Emballasje: Hvis norsk leverandør (produsent eller importør) benytter emballasje, skal det senest ved kontraktsinngåelse fremlegges dokumentasjon for at leverandøren er medlem i en returordning eller oppfyller forpliktelsen gjennom egen returordning med egen ordning for sluttbehandling hvor emballasjen blir tatt hånd om på en miljømessig forsvarlig måte (Grønt Punkt Norge AS eller tilsvarende returordning)

Oppfølging:

Oppdragsgiver forbeholder seg rett til å etterspørre dokumentasjon på at krav og kriterier til produkt og leverandør er oppfylt i kontraktsperioden.

5 Bakgrunnsmateriale

Følgende bakgrunnsmateriale finnes bl.a.:

- Beskrivelse av Kontorrekvisita i Panelets anbefaling 3/2006 – se http://www.innkjopspanelet.no/Interne_dok/2006-11-08_Innkjopspanelet_-_Anbefaling_3-2006_-_Produktomrader.pdf
- Danmark: veileder for anskaffelser av trykksaker: <http://www.miljoevejledninger.dk/index.aspx?articleid=+520+520>
- Svanens kriteriesett for trykkerier/trykksaker, se [kriteriedokument](#).